

Antropologiske og retoriske vendinger

Published in Rhetorica Scandinavica 2006 (40): 4-7

Anne Krogstad, University of Oslo

anne.krogstad@sosgeo.uio.no

Ida Hydle, NOVA

ida.hydle@nova.no

**Department of Sociology and Human Geography
University of Oslo**

P.O.Box 1096 Blindern

N-0317 OSLO Norway

Telephone: + 47 22855257

Fax: + 47 22855253

Internet: <http://www.iss.uio.no>

Antropologiske og retoriske vendinger

Dette temanummeret av *Rhetorica Scandinavica* har et dobbelt siktemål: Å argumentere for viktigheten av studiet av språk og retorikk for antropologer, men også å løfte frem sosialantropologiens sammenliknende og metakommunikative perspektiver i studiet av språk og retorikk. Temanummeret problematiserer det faktum at antropologiens vokabular og erkjennelse er i endring fordi antropologer lærer av andre, i dette tilfellet av humanister, samtidig som det argumenteres for at noe av antropologiens kjernekompetanse kan bli et disiplinoverskridende felleseie.

Sosialantropologer har mye å lære av de humanistiske fag når det gjelder selve mediet for kommunikasjon – om språk og ulike former for kommunikativ praksis. Som Ingjerd Hoëm påpeker i sin artikkel i dette nummeret, finnes det ingen sosialantropologiske beskrivelser som ikke, i tillegg til 'stum' deltakende observasjon, også baserer seg på informasjon tatt fra, eller utledet av språklige sjangere som for eksempel intervjuer, samtaler, overhørte konversasjoner, taler, politiske møter, sladder, vitser, sanger, aviser og litteratur. På den annen side, hevder Hoëm, har også språkforskere, filosofer, retorikkforskere og litteraturvitere mye å hente fra antropologisk forskning: I studiet av menneskelig kommunikasjon har sosialantropologien utviklet metoder for fortolkning og sammenlikning som er unike for dette fagfeltet, og som spesielt er egnet til å avdekke og analysere det som ofte kalles for 'metakommunikasjon', det vil si, informasjon om 'kontekst' eller hvordan en handling eller et språksegment kan fortolkes.

På samme måte som en ren intern fortolkning av språk og retorikk kan være begrenset i sin erkjennelse av den større sammenhengen fortolkningen inngår i, kan en ren kontekstuell fortolkning bli for reduksjonistisk ved at den utelukkende ses som et uttrykk for en bestemt gruppes posisjonering og virkelighetssyn. Argumentet i dette temanummeret er at en kombinasjon av disse to perspektivene, næranalysen og samfunnsanalysen, kan være produktiv.

Temanummeret er lagt opp bredt, men kretser om det som gjerne går under betegnelsene det dialogiske, det retoriske og det narrative. Både konkrete empiriske studier og overordnede teoretiske perspektiver presenteres. Også feltmessig beveger temanummeret seg i et bredt landskap. Artiklene spenner vidt tematisk og geografisk; fra vestlig europeisk faghistorie preget av retorisk heroisme til kommunikative praksiser på en Stillehavs-øy, via politiske valgkampdebatter, rettssaler og konfliktråd og videre til norsk-afrikanske samarbeidsprosjekter.

Selv om disiplininnodelinger gjør at samfunnsforskere og humanister beveger seg i relativt lukkede sirkler, er formålet med dette temanummeret å åpne opp for hverandres innsikter. Max Gluckmans "closed circles and open minds"¹ var en slik fruktbar overskrift på antropologers fremstilling av flerfaglighet. Fagområdene har sine kjennemerker, men forskerne inkluderer andres tilnærminger. Når for eksempel en filolog og en antropolog arbeider sammen i det samme prosjektet, er det et eksempel

1 Gluckman (1964).

på en slik åpning mellom ulike fagområder, og derved på at faget spres til nye virkeområder i kunnskapsmarkedet, i det sivile samfunn og i det offentlige rom. Eksempler fra de siste års fagutvikling viser hvorledes slike nye retninger bl.a. bidrar til at antropologer i økende grad blir aktører i prosesser som omhandler identitetspolitikk, globalisering, transkulturalisme og menneskerettigheter. Gitt antropologiens konvensjonelle steds-, samhandlings- og kommunikasjonsorientering, hvordan kan vi bidra til forståelse og formidling av de sosiokulturelle virkeligheter som skaper bestemte representasjoner av folk? Hvordan kan vi profilere antropologiens sammenlignende kompetanse i arbeidet med å skape dialog – også mellom antropologer med ulike ståsteder – og samtaleagendaer om konflikter og samarbeid? Dialogene kan skapes både mellom antropologer og 'andre' fag og mellom ulike perspektiver innen antropologien.

Et annet spørsmål er hvorvidt antropologi kan leses som litteratur. Etno-litteraturen blir offer for markedsmekanismenes tilfeldige behov for nye innpakninger av litteraturen som "vare", mens den "mindre litteraturen", i følge Deleuze og Guattari² ikke lar seg selge. Den vil ikke opptre som salgsobjekt, den vil aldri dukke opp der noe kan selges, omsettes eller fetisjeres. Den befinner seg snarere som et kritisk potensiale overalt i litteraturen, og overalt i språket, også i nasjonallitteratur, nasjonalspråk "og andre ideologiske og kulturelle repressive og eksklusive konstruksjoner".³ De to forfatterne eksperimentelle lesning av "mindre" litteratur gjennom termer som "fluktlinjer", "rhizomatisk tenkning"⁴, "det mikropolitiske", "utsigelses-

oppstilling", "det maskinelle" og "det anti-metaforiske" – kan det brukes på lesning av antropologisk litteratur?

I boka "Changing Philologies" skriver Hans Lauge Hansen at "studiet av utenlandske språk skulle engasjere seg i en dyptgående revisjon av alle dets disipliner, debattere begrepsgjøringen av forholdet mellom språk og kulturer innen hver av dem og utvikle en rekke interdisiplinære tilnærminger innen det som kunne kalles en ny kulturens filologi".⁵ Litteraturviteren Jostein Børtnes skriver i den samme boken at de humanistiske vitenskapene ikke befatter seg med objekter, men med andre subjekter. Med referanse til Bakhtins forståelse av språk: Ingen talere bruker språket på nøyaktig samme måte, og hver yttring må betraktes som en unik hendelse. Dette betyr at språk ikke kan studeres som en objektiv ting, men må forstås som en levende eksistens ("a living entity"). Børtnes foreslår derfor at relasjonen mellom språk og kulturer kan forstås som et interaktivt felleskap av meninger som henger sammen som "befolkningsgrupper/populasjoner" (an interactive community of populations of meanings).⁶ Slik tar litteratur- og språkfagene antropologiske vendinger, mens antropologien tar språklige vendinger.

Grensene mellom og innen disipliner vil alltid være historisk – og retorisk – konstruert. Det å åpne opp og demokratisere antropologisk kunnskap og språkbruk betyr ikke nødvendigvis å ta inn over seg og tro på stadig nye, besnærende perspektiver og forståelsesmåter, men snarere å anerkjenne kontinuiteten i den felles samtalen vi fører – med oss selv, med representanter fra tilliggende disipliner, med antropologer med tilsvarende og forskjellig perspektiv i forhold til det vi har, med informanter, og med den bredere offentligheten. I slike endeløse samtaler

2 Deleuze og Guattari (2002).

3 Deleuze og Guattari (2002:476).

4 "En annen grunnleggende metafor for hvordan kunnskap organiseres systematisk og hierarkisk, er treet, med dets forgreninger og røtter som basis. Gilles Deleuze og Félix Guattari kaller dette for "arboresk" tenkning. Den muliggjør konseptuelle systemer som er sentrerte og enhetlige, grunnet på et subjekt som er transparent og identisk med seg selv. Mot dette setter de begrepet rhizom, som kan oversettes med "underjordisk nettverk av

ganger". "Med sine horisontale, ynglende, uregulerbare nettverksdannelser står rhizom i motsetning til hierarkiske modeller..." (Steihaug 1996).

5 Hansen (2002, vår oversettelse).

6 Han er her inspirert av antropologen Lars Rodseth (1998) biologiske metafor.

vil det uunngåelig være både forskjeller og uenigheter. Kanskje kan man best anse antropologi *ikke* som en monologisk reproduksjon, men som en "lang konversasjon" eller en støyende "bakhtinsk dialog". Det er i denne pågående konversasjonen de fem påfølgende artiklene føyer seg inn.

Temanummeret kretser om det vi forsøker å forstå, og det vi forstår gjennom – såvel det antropologiske samfunnet og dets merkevarer som andre disipliner og forståelsesmåter.

Tord Larsen diskuterer retorisk heroisme – hvilke beskrivelser og dominante tankefigurer som har slått an og blir genredannende i antropologien. For eksempel, hevder han, er ideen om *primitivitet* fremdeles retorisk aktiv i deler av faget, til tross for iherdige forsøk på bekjempelse. Artikkelen beskriver den antropologiske gjenstandsdannelse i fire historiske perioder som hver har sine regler for identifikasjon av fagets studiegjensstander og modeller for konstruksjon av gyldige antropologiske tekster. Disse reglene, som ifølge Larsen har det til felles at de springer ut av en melankolsk livsfølelse, legger premisser for forskjellige former for retorisk heroisme. Artikkelen identifiserer felles retoriske figurer i antropologien, psykoanalysen og vitenskapshistoriografien, men hevder at slike retoriske analyser i vår tid ofte er del av et anti-retorisk emansipasjonsprosjekt. De siste 50 års tendens til subjektivering av "den primitive" eller "den tradisjonelle" avspeiler endrede relasjoner mellom den antropologiske viter og hans "gjenstand". Larsen bekrefter dermed retorikkens innsikt i erkjennelsens sosiale natur.

Med utgangspunkt i sin analyse av livshistorier kritiserer Ingrid Hoëm Hannah Arendts (1958) og Michael Jacksons (2002) syn på det å fortelle som en eksternaliseringsprosess. Både Arendt og Jackson beskriver eksternalisering og det å gi erfaringer en språklig form, som en prosess som innebærer en forvandling fra en implisitt, skyggeaktig, taus eksistens til en eksplisitt, verbalisert form i "dagens lys" tilgjengelig for den andres blikk. Ifølge Hoëm

kan ikke disse vekslingene ses som en entydig prosess. Teoriene underslår dermed en faktisk kompleksitet, noe som ifølge Hoëm skyldes at beskrivelsen sammenfaller med en dominant metateoretisk forestilling om hva språk er og gjør. Særlig Jacksons utsagn om at det å eksternalisere traumatiske opplevelser i form av narrativ i seg selv er helbredende ("det er bra å få satt ord på det"), sporer Hoëm tilbake til en historisk konstruert, vestlig ideologi, noe tilsvarende det Larsen gjør i sin analyse. I de små atollsamfunnene som utgjør Tokelau, der Hoëm har gjort gjentatte feltarbeid siden 1986, regnes det som svært uheldig og av og til sykdomsfremkallende for folk å fortelle historier om sine eventuelle traumatiske opplevelser til andre. Med andre ord: Det er *ikke* bra å sette ord på denne type opplevelser. I stedet for å oppfordre folk til "å snakke om det" på en alvorlig måte, tyr man snarere til humor og til dels nådeløs erting av "offeret" for å avhjelpe situasjonen. Hoëm viser dermed hvordan innsikter fra konversasjonsanalyse og lingvistisk antropologi kan gis en mer signifikant betydning når de anvendes i et eksplisitt komparativt perspektiv.

Anne Krogstads artikkel dreier seg om norske politikeres valgkampretorikk, og er et eksempel på hvordan retorisk og antropologisk analyse kan supplere hverandre. Med utgangspunkt i 41 fjernsynsoverførte valgdebatter i forbindelse med det norske stortingsvalget i 2001 studeres to retoriske strategier: selvhvedelser og angrep. Denne analysen sammenholdes med journalisters vurderinger av de samme debattene. Retorikkanalysen sammenholdes også med intervjudata: i en kvalitativ intervjuundersøkelse blir politiske ledere spurt om sitt syn på strategisk valgkampkommunikasjon. Arbeidet er stimulert gjennom flerfaglige prosjekter i samarbeid med statsvitere, litteraturvitere og språk- og medievitere.

Ida Hydle drøfter dialogisme og grenser for dialogisme. Utgangspunktet er to møtesteder der antropologer studerer antropologers praksiser, inkludert deres "forvaltning av utilgjenge-

lighet”, for å hente et begrep fra Inger Altern.⁷ Det første møtestedet er diskusjonene som oppstod i kjølvannet av Marianne Gullestads bok ”Det norske sett med nye øyne”, som ble utgitt i 2002. Det andre møtestedet er Hydles egne erfaringer fra et konfliktfylt felt noen år tilbake. Reagerer antropologer som ’andre folk’ når deres språklige praksiser blir studert?

Lisbet Høltedahl viderefører Tord Larsens perspektiver om retorisk heroisme innen dagens faglige debatter, men da ikke på bakgrunn av europeisk historie, men på bakgrunn av sine studier av norsk-afrikansk samarbeid. Dessuten snus perspektivet fra tekst til film og formidling gjennom film. Også hun studerer faglige utfordringer av retoriske konvensjoner. Det er spesielt det retorisk heroiske i antropologiens kjerneaktivitet ”å forstå andre” hun diskuterer. Spørsmålet som stilles er om antropologien er ”the big pretender” når det gjelder fagets merkevare – å forstå andre. Hva skjer dersom antropologer, som hun oppfordrer til (som også Tord Larsen gjør), introduserer andre fortellerstiler, introduserer andre konvensjoner for systematisk

kunnskap, for eksempel en Woody Allen-liknende antropologisk klovnefigur, en som fomler, snubler og feiler? Antropologer har oppnådd anerkjennelse, hevder hun, ikke ved faktisk å forstå andre, men gjennom *retorikken* og *ambisjonen* om å forstå andre.

Høltedahls bidrag illustrerer hvor farefullt det kan være å utfordre etablerte retoriske konvensjoner innen et fag, og hun er usedvanlig åpen om de vanskeligheter det har medført. Merkevarerbyggingen i antropologifaget har nettopp vært å profilere antropologer som de som forstår andre. Tør antropologer å snu dette perspektivet på hodet, å presentere seg som klovner, som ”ikke-begripere” av egen og andres posisjon? Slike posisjoner, som nærmest undergraver eget faglig prosjekt, er muligens ikke den mest velegnede måte å få andre fagdisipliner interessert. På den annen side kan dette få en annen konsekvens. Kanskje kan antropologer gjennom slik nødvendig selvkritisk virksomhet risikere at antropologiens antatt ’magiske grep’ for å utvikle forståelse, tas over av andre – slik kulturbegrepet, som antropologer de senere årene har hatt et svært kritisk syn på, nærmest er overtatt av andre. Men gjør det noe?

7 Haugen (1978).

Om forfatterne:

Ida Hydle er forsker I ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA, og professor ved Høgskolen i Agder. Anne Krogstad er førsteamanuensis ved Universitetet i Oslo og forsker I ved Institutt for samfunnsforskning. E-post: ida.hydle@nova.no og anne.krogstad@sosiologi.uio.no

Litteratur

- Arendt, Hannah (1958): *The Human Condition*. Chicago University Press, Chicago.
- Deleuze, Gilles og Félix Guattari (2002): *Anti-Ødipus: kapitalisme og schizofreni / Gilles Deleuze og Félix Guattari* (oversatt av Knut Stene-Johansen; med forord av Michel Foucault). Oslo: Spartacus.
- Gluckman, Max (red.) (1964): *Closed Systems and Open Minds: the Limits of Naivety in Social Anthropology*. Chicago: Aldine
- Gullestad, Marianne (2002): *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Hans Lauge (red.) (2002): *Changing Philologies. Contributions to the Redefinition of Foreign Language Studies in the Age of Globalisation*. København: Museum Tusculanum Press.
- Haugen, Inger (1978): ”Om forvaltning av utlignelighet. Et perspektiv på studiet av boligmiljø og samværsform”. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 19 (5-6), side 405-414.
- Jackson, Michael (2002): *The Politics of Storytelling. Violence, Transgression and Intersubjectivity*. Museum Tusculanum Press, København.
- Rodseth, Lars (1998): Distributive Models of Culture: A Sapirian Alternative to Essentialism, *American Anthropologist*, 100/1, side 55-69.
- Steihaug, Jon Ove (1996): *Materialitet, ugjennomsiktighet, horisontalitet, differens, begjør osv.* (http://www.uks.no/biennalen/96/steihaug_96.html)